

Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde yılanlı sütunun önünde yılanın gösterisini tasvir eden minyatür (Seyyid Lokmân, *Surnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1344, vr. 104*)

özellikle kuş diline vâkıf olunacağına inanılmıştır. Buna karşılık yahudi ve hristiyan geleneklerinde, Eski Ahid'de yer alan Aden Bahçesi hikâyesinden hareketle (Tekvîn, 2-3. bablar) insanın yılanın yönlendirmesiyle elde ettiği bilginin onun cennetten düşüşüne yol açan yanıltıcı bilgi (cinsellik) olduğu kabul edilmiştir. Bu geleneklerde yılan fiziksel anlamda zehirli ve tehlikeli, sembolik olarak da kurnaz ve ayartıcı bir yaratık diye görülmüş, bilhassa hristiyan inancında bütün kötülüklerin kaynağı kabul edilen şeytanla ilişkilendirilmiştir (Hezekiel, 29/3-5; İşaya, 27/1; Mezmurlar, 140/4; Vahiy, 12/7-9; 17/8; 20/2; Shabbath, 55^b, 62^b, 63^a, 121^b, 146^a; "bilge yılan" motifi için bk. Matta, 10/16; yılan-şeytan-kadın bağlantısı ve bilgi-cinsellik ilişkisi için ayrıca bk. Pagels, s. 27-30; Gürkan, sy. 9 [2003], s. 27-30). İslâm geleneğinde de izleri görülen söz konusu anlayışta, yılanları kötülüğün ilkesi Ehrimen'in yarattığı kötü güçlerle irtibatlandıran Zerdüş inancının etkisi olduğu kabul edilmektedir. Tevrat'ta Mûsâ peygamberin yılanı dönuşen asâsı dışında Tanrı'nın çölde İsrâilîoğulları'nın üzerine ceza olarak zehirli yılanlar gönderdiğinden, bu yılanlardan korunmak için yine Tanrı'nın emriyle Hz. Mûsâ'nın bronzdan bir yılan heykeli yapıp bir direğe (Nehuştan) astığından ve bu dire-

ğe sonraki dönemlerde takdime sunulduğundan bahsedilmektedir (Sayılar, 21/4-9; II. Krallar, 18/4). Bronzdan yılanın asılı olduğu bu direk hristiyan geleneğinde İsa'nın çarmıha gerilişinin sembolü (tıpkı derisinden soyunan yılan gibi çarmıhta tabii bedeninin ölüp mânevî bedeninin ortaya çıkması) şeklinde yorumlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de yılan motifi sadece Hz. Mûsâ'nın asâsı bağlamında yer almıştır. Bununla birlikte eski Arap dininde var olan ay kültüyle bağlantılı yılan tapınmasına (Ved) karşılık İslâm geleneğinde yılan genellikle zararlı bir hayvan kabul edilmiş; cinlerin, sürüngenlerin ve özellikle yılanın kılığına girdiğine inanılmış, hatta yılanlar bir cin sınıfı olarak görülmüştür (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 14; Tirmizî, "Şayd", 15; Müslim, "Selâm", 139; Ebû Dâvûd, "Edeb", 173; Demîrî, I, 288; Mundkur, LXX/3-4 [1984], s. 217-224; cennetten düşüş kıssası üzerine yapılan tefsirlerde ortaya konan iblis-yılan bağlantısı için ayrıca bk. Taberî, I, 561-562). Çeşitli hadislerde Resûl-i Ekrem'in yılanların öldürülmesini emrettiği, ev yılanlarına ise zarar verilmemesini tembihlediği nakledilmektedir (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 14; Ebû Dâvûd, "Edeb", 173).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire 2001, I, 561-562; X, 343-346; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, I, 288-294, 391-405; J. Campbell, *The Masks of God: Occidental Mythology*, London 1965, s. 9-41; a.mlf., *The Masks of God: Creative Mythology*, New York 1991, s. 120, 151-155; E. Pagels, *Adam, Eve and the Serpent*, London 1988; M. Eliade, *Patterns in Comparative Religion* (trc. R. Sheed), London 1993, s. 163-171; Fuat Yöndemli, *Tarih Öncesinden Günümüze Yılan*, Ankara 2004; G. Pinch, *Egyptian Myth: A Very Short Introduction*, Oxford 2004, s. 52; A. Bingham, *South and Meso-American Mythology: A to Z*, New York 2004, s. 42, 94; N. Frye – J. McPherson, *Biblical and Classical Myths: The Mythological Framework of Western Culture*, Toronto-London 2004, s. 41, 78-79, 94, 144; L. Yang – D. An, *Handbook of Chinese Mythology*, Oxford 2005, s. 100-104; *A Communion of Subjects: Animals in Religion, Science and Ethics* (ed. P. Waldau – K. Patton), New York 2006, s. 222-224; *U.X.L. Encyclopedia of World Mythology I-V*, New York 2009, s. 929-935; D. A. Leeming, *Creation Myths of the World: An Encyclopedia*, Oxford 2010, s. 11, 55, 100, 129, 282; B. Mundkur, "Hayya in Islamic Thought", *MW*, LXX/3-4 (1984), s. 213-225; Salime Leyla Gürkan, "Yahudi ve İslâm Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüş", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, İstanbul 2003, s. 1-48; J. Ruska, "Hayya", *El²* (İng.), III, 334-335; N. W. Thomas, "Animals (Serpent)", *ERE*, I, 525-526; M. Lurker, "Snakes", *Encyclopedia of Religion* (ed. L. Jones), Detroit 2005, XII, 8456-8460.

SALİME LEYLA GÜRKAN

YILDIRIM BAYEZİD

(bk. BAYEZİD I).

YILDIRIM BAYEZİD KÜLLİYESİ

Bolu'nun

Mudurnu ilçesinde

XIV. yüzyılın son çeyreğinde
inşa edilen külliye.

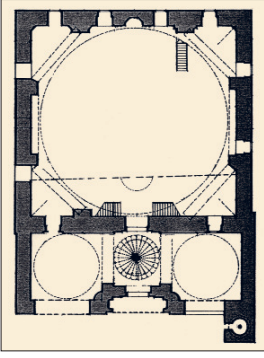
Cami, medrese ve çifte hamamdan meydana gelen külliye'nin bânisi Yıldırım Bayezid'dir. Mudurnu'nun en büyük eserlerinden olan cami halk arasında Büyük Cami adıyla bilinir. Yıldırım Bayezid'in şehzadeliği döneminde bir çifte hamam ve medrese ile birlikte inşa edilen caminin kitâbesi bulunmamaktadır. Yakınındaki hamamın 784 (1382) tarihli kitâbesinden ve taş işlenmiş vakfiyesinden caminin hamamla aynı tarihlerde veya az önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid Camii, Osmanlı mimarisinde tek kubbeli plan şemasının yalın biçimde uygulandığı en erken örneklerden biridir. Camiye Kavak ve Semdören köyleri, yine caminin tamiri ve görevlileri için çeşitli yerlerde birçok arazi ve para vakfedilmiştir. Çeşitli zamanlarda onarım geçiren cami (1776, 1839, 1900) bugünkü görünümünü 1956 yılındaki tamirde almıştır.

Cami, ana mekânın kubbe ile örtüldüğü ve önünde her biri kubbeli üç bölümlü son cemaat yerinin bulunduğu bir plan gösterir. Tamamen moloz taştan inşa edilen yapının cümle kapısı mermerden büyük bir dikdörtgenin çevrelediği bir niş içindedir. 19,65 m. çapındaki kubbe yüksek bir kasnak üzerine oturmuş, kubbe geçişleri tromplarla sağlanmıştır. Osmanlı mimarisinin ilk devirlerinden itibaren uygulanmaya başlanan büyük kubbenin ta-

Yıldırım Bayezid Camii – Mudurnu / Bolu

YILDIRIM BAYEZİD KÜLLİYESİ

şıyıcı duvarlarının bu ağırlığı kaldıracabilecek güçte olması gerektiğinden beden duvarları kalın inşa edilmiştir. Kubbe çok alçaktan başlatılmasına rağmen içeride basıklık hissedilmemektedir. Son cemaat yerindeki kubbelerden ortadaki yanlardakilerden farklı olarak daha küçük ölçüde, dilimli ve kasnaklıdır. Son cemaat yeri iki yandan duvarlarla kapatılmıştır. Buradan ana mekâna geçişteki kapı cümle kapısı ile aynı eksende ve daha küçük boyuttadır. Caminin güney cephesinde dört adet taş söveli dikdörtgen alt pencere, üstte ortada ve kasnakta alçı şebekeli birer pencere vardır. Doğu ve batı cephelerinde altta iki, üstte ve kasnakta bir pencere mevcuttur. Kuzey cephesinde kapının üzerinde bir dikdörtgen pencere yer alır. Mihrap nişi dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olup mermerdendir. Nişin ve çerçevenin üstünde ve duvarlarda âyetler yer almaktadır. Âyetlerde mevcut kalem işi bezemeler yapıda görülen nâdir süslemelerdir. Sekiz sütun tarafından taşınan ahşap mahfil sonradan yenilenmiştir. Minber de ahşaptan yeni yapılmıştır. Caminin ilk minaresi son cemaat yerinin önünde ve bağımsız iken 1744 yılında bugünkü yerinde binanın sağında yapılmış, ilk minarenin kitâbesi kapının üzerine yerleştirilmiştir. 1957'de depremde hasar gören minarenin taş kaideden sonrası tuğla ile yenilenmiştir. 1953 yılına kadar görülebilen şadırvandan günümüzde hiçbir iz kalmamıştır. 1999 depreminden sonra bir süre kapatılan cami, Yıldırım Bayezid Camii Onarma ve Yaşatma Derneği ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iş birliğiyle çevre düzenlemesi ve restorasyonu tamamlanarak 2001 yılı sonunda tekrar ibadete açılmıştır.

Bugün mevcut olmayan medresenin caminin kuzeyinde ya da kuzeydoğusunda yer aldığı kabul edilir. Evliya Çelebi Mudurnu'dan bahsederken, "Camilerin meşhur ve kadîmi Yıldırım Han Camii'dir ki aşağı çarşıdadır. Civarında Yıldırım Han Medresesi vardır" demektedir. Ayrıca 1334 (1916)

tarihli *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi*'nde, "Yıldırım Bayezid cennetmekânının Türk tarz-ı mimârîsi üzere bina edilmiş tek kubbeli camii ve muhteşem medresesi, çifte hamamı..." kaydı mevcuttur. Medresenin de hamamın vakfiyesi ve inşa kitâbesinde zikredilen 784'te (1382) veya buna yakın tarihlerde yapıldığı söylenebilir. Hamamın kapısı üzerindeki vakfiyede medreseyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte gelirinin öncelikle imarete harcanması, ardından külhanda çalışanlara ve geri kalanının da Mudurnu beldesi âlimlerine, fakihlerine ve hâfızlarına vakfedildiği bildirilmektedir. Medrese 1571 tarihlerinde yirmili iken 1652'de (1062) elilili medreseler arasına girmiştir. 1922'de hapishane olarak kullanıldığı bilinen medrese de şadırvan gibi 1953 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır. İlk müderrislerine dair bilgiye ulaşılmasa da Kesteli diye bilinen Muslihuddin Mustafa Kastalânî (ö. 901/1496), Eğri Abdi (ö. 940/1533) ve Atâullah Ahmed Efendi (ö. 979/1571) gibi âlimlerin medresede görev yaptıkları ve müderrislerin 25 akçe ile 40 akçe arasında yevmiye aldıkları bilinmektedir. 960 (1553) tarihli bir belgeden, medresede müderris olarak bulunan Mevlânâ Muhyiddin'e günde 1,5 akçe ile aynı zamanda Mudurnu'daki zâviyenin nezareti verildiği ve bu iş için de elinde berat bulunduğu öğrenilmektedir.

Külliyenin bugün ayakta kalan tek parçası hamamıdır ve Mudurnu Hamamı adıyla da anılır. Erken dönem Osmanlı hamam mimarisinin plan ve süsleme bakımından dikkat çekici örneklerinden olup caminin hemen yakınında 1382'de yapılmıştır. Mermer kapısı üzerinde üç bölüm halinde alt alta sıralanan tek satırlık vakfiye, ardından inşa kitâbesi, onun altında vakfiyenin bir özeti ve en son kilit taşı üzerinde mimarın adı yazılıdır. Hamamın mimarı,

Bolu'nun merkezinde yine Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan Orta Hamam'ın da mimarı olan Ömer b. İbrâhim'dir. Aynı mimarın cami ile medreseyi de inşa etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Yıldırım Bayezid, Mudurnu'daki hamamı şehzadeliği zamanında yaptırmasına karşılık kitâbesinde "sultan", daha sonraki yıllarda inşa ettirdiği Bolu Orta Hamamı'nın kitâbesinde ise "Çelebi" unvanını kullanmıştır. Erken Osmanlı döneminde çok büyük kubbeli soyunmalık yapılmadığı halde Yıldırım Bayezid Hamamı, erkekler için soyunmalık kısmının 20 m. çapındaki kubbesiyle büyük önem arzeder. Hamamın iki kısmı uç uca uzunlamasına birleştirilmiştir. Kadınlar bölümüne nisbetle daha büyük olan erkekler bölümünün sıcaklığı dört eyvanlı ve köşe hücreli bir plan gösterirken kadınlar kısmı sıcaklığı kubbeli dikdörtgen şeklinde çifte halvetlidir. Mekânlar arasında çok değişik bir bağlantı sistemi vardır. Hamamın bir diğer önemi dış duvarlarda moloz taş kullanılmasına rağmen mukarnaslarla yapılan tezyinatıdır. Yapının hemen hemen genelinde görülen mukarnasın özellikle girişlerde, kubbe geçişlerinde ve kubbelerin iç yüzeylerinde yoğun kullanımı göz doldurucu niteliktedir. Bu şekilde iç mimaride mukarnasların zengin kullanımı erken Osmanlı devrinin diğer bir örneği olan Ankara Karaca Bey Hamamı'nı aklı getirir. 1964-1965 yıllarında bir yangın geçiren hamam 1968'de onarım görerek işletilmek üzere kiralanmıştır. Hamam 1974'te tekrar onarılmış, 2006 yılında oldukça kapsamlı bir onarım daha geçirmiş ve uzun zamandır çalışmayan kadınlar kısmı da hizmet vermeye başlamıştır. Hamam bugün Mudurnu Belediyesi'nce işletilmektedir. Gerek cami gerekse hamam, 20 metreye yakın çaptaki kubbeleleriyle kubbe yapımı gelişmesinin erken Osmanlı mimarisinde ne ölçülere vardığını gösteren çok önemli örneklerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), III, 153; *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi: Hicrî 1334 Milâdî 1916* (haz. Hamdi Birgören), Bolu 2008, s. 258; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 343-354; a.mlf., "Mudurnu'da Yıldırım Bâyezid Manzûmesi ve Taş Vakfiyesi", *VD*, sy. 5 (1962), s. 79-86; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 93-94; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 374-378, 379-385; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 190-191; Selami Erkut, *Tarihte Mudurnu*, Bolu 1987, s. 64-73; Birsan Erat, *Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi* (doktora tezi, 1997), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 342-358; Fatih Elcil, *Mudurnu'nun Tarihi Kent Dokusu* (yüksek lisans tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10-20;

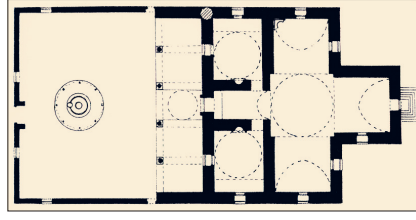
Yıldırım Bayezid Hamamı – Mudurnu / Bolu

Ahmet Kemâl Üçok, *Görüp İştiklerim*, Ankara 2002, s. 265; Kenan Ziya Taş, "XVI. Yüzyılda Bir Vakıf ve İlim Merkezi Mudurnu", *VD*, sy. 26 (1997), s. 99, 101, 102; Hürşit Çetin Arslan, "Erken Osmanlı Mimarisinde Bani-Mimar İlişkisi", *TEt.D*, sy. 20 (1997), s. 29; Fatih Müderrisoğlu, "Erken Osmanlı Dönemi'nde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu", *Mudurnulular Derneği Bülteni*, sy. 3, Bolu 2008, s. 10-13.

GÜRAY ÖNAL

Edirne Yıldırım Camii'nin planı

YILDIRIM CAMİİ

(bk. ULUCAMİ [Bergama]).

YILDIRIM CAMİİ

Edirne'de

XIV. yüzyılın sonunda inşa edilen cami.

Kapıkule yolunda Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirilen ve kitâbesi olmayan caminin, haç planlı bir Bizans yapısının bir kolu hariç diğerlerinin kullanılmasıyla 799-802 (1397-1400) yılları arasında yapıldığı kabul edilmektedir. Cami, imaret ve şehzadeler türbesinden meydana gelen yapının mimarı belli değildir. Evliya Çelebi, Yıldırım Bayezid'in kızı Küpeli Sultan'ın bir küpesini satarak camiye yaptırdığına dair bir rivayet aktarır; bu sebeple yapı halk arasında Küpeli Cami olarak da bilinmektedir. Dikdörtgen planlı, şadırvanlı avlu içinde yer alan yapı, küçük bir orta kubbenin etrafında beşik tonozlu dört eyvandan teşekkül etmektedir. Giriş eyvanı diğer eyvanlardan daha dar ve alçak olmakla birlikte iki yanında dikdörtgen planlı, üzerleri kubbeye örtülü tabhâne odaları yer almaktadır. Güneydoğu köşesinde mevcut kesme taştan bir minare, caminin önünde beş gözlü son cemaat yeri vardır. Bu yapı, dört eyvanlı plan şeması ve tabhâne

odaları ile erken Osmanlı cami mimarisi içinde ayrı bir öneme sahiptir.

Doğuda, güneyde ve kuzeyde üç kapısı olan avluda en önemli kapı güney kapısıdır. Kesme taştan inşa edilen, yuvarlak kemerli açıklık içinde lokma demirli iki kanadı bulunan kapı avlu duvarlarından daha yüksek tutulduğundan bağımsız bir giriş özelliği taşımaktadır. Kapının iki yanında birer lokma demirli pencere açıklığı vardır. Aynı pencereler batı ve doğu duvarlarında da görülür. Avlu duvarlarının güneydoğu köşesinde helâ yer alır. Avlunun ortasında on musluklu, yuvarlak planlı şadırvan mevcuttur ve üzeri sekiz ayaklı ahşap saçakla örtülü olup kurşun kaplıdır. Şadırvanın doğusunda ahşap üzeri kiremit kaplı üst örtüye sahip bir kuyu bulunmaktadır. Bu avluyu çevreleyen ikinci bir avlu daha vardır. Doğuda tek bir girişi olan avlunun merkezinde yuvarlak kemerli anıtsal giriş dikkat çekicidir. Kesme taş kapı açıklığında basık kemer altında lokma demirli iki kapı kanadı ve basık kemerin kilit taşında yedigen yıldız motifli bir rozet yer alır.

Camiye giriş doğu ve batı kapılarından sağlanmaktadır. Doğudaki girişin önünde avludan üç basamakla yükseltilmiş, dört adet devşirme sütun ve başlıklarla taşınan son cemaat yeri saçağı görülür. Sütunlar, XVIII. yüzyılın sonu veya XIX. yüzyılın ilk çeyreğindeki bir onarıma ait olduğu düşünülen, kesme taş barok profilli yüksek kaideler üzerine oturmaktadır. Saçağın ortasında yüksek sivri kemerli, mermer dikdörtgen silmelere sahip iki kanatlı ahşap kapı yer almaktadır. Sivri kemerin içi ahşap silmelerle kare biçimde cam bölmelelere ayrılmıştır. Kapı kemerinin üstünde giriş eyvanı üzerindeki tonozlu bir mekâna ait olan, fakat günümüzde kapatılmış bulunan pencere mevcuttur. Ekrem Hakkı Ayverdi, bu mekânın sırf giriş eyvanını yanlardaki tabhânelerin yüksekliğine çıkarmak için tasarlandığını ileri sürer. Baha Tan-

man ise bunun, -en azından başlangıçta-tarikat yapılarının yanı sıra bazı camilerde de teşhis edilen halvethâne / çilehâne / itikâf hücresi türünden bir birim olduğunu söyler. Batıda ise üç basamakla yükseltilmiş, dikdörtgen söveli bir kapı ile camiye girilmektedir. Kapının üstünde barok profilli küçük kaideler üzerinde yükselen, üzeri kurşun örtülü ahşap saçak yer alır. Girişin üzerinde tuğla ve kesme taşın birlikte kullanıldığı sivri kemer ve aynalığı görülür.

Girişe ayrılan doğu eyvanı diğerlerinden daha dar ve alçaktır. Bu eyvanın yan duvarlarından geçilen kare planlı, kubbeli tabhâne birimleri haçın güneydoğu ve güneybatı köşelerini doldurarak yapıya "⊥" biçimini kazandırmaktadır. Kubbeli sofa ve tabhâne odalarında kasnaksız olan kubbe geçişlerde prizmatik üçgenlerin kullanılması ilginçtir. Kare planlı ve kubbeli sofa birimine sapan dört eyvan dört ana yöne göre yerleştirilmiş olup kible eyvanının güneydoğu köşesinde XVII. yüzyıla ait verev konumda mukarnaslı bir mihrap vardır. Kuzey eyvanında ahşap fevkanî bir mahfil, batı eyvanında ise aynı zamanda camiye giriş çıkışın sağlandığı kapı ile ahşap fevkanî müezzin mahfili bulunmaktadır. Caminin korkulukları, geometrik şebekeli ahşap minberi ve vaaz kürsüsü mevcuttur. Giriş eyvanından sivri kemerli açıklıklarla geçilen tabhânelerin iç duvarlarında alçı bezemeli ocak ve dolap nişleri, dış duvarlarında ikişer pencere açıklığı vardır. Ocakların çevresi, kaydırılmış ekserler üzerindeki beş sıralı küçük firûze karelerle oluşturulmuş eşkenar dörtgen bir bordürle çevrelenmiştir. Ocağın üzerindeki kuşakta üç adet on iki köşeli yıldız ile kare aynalığın içi sonsuz örgü sisteminde on iki köşeli, dört adet iri yıldızla bezenmiş olup yıldızların köşelerinin üçgen firûze çinilerle dolgulandığı görülmektedir. Osmanlı mimarisinde kendi türünün en eski örneklerinden olan ocak nişleri rûmî ve palmet motifli birer tepelikle sonlanmaktadır. Güneydeki tabhânenin alçıya gömülü çinili ocak bezemesi diğerine göre daha iyi durumdadır. Bu tabhâne penceresinin üst sövesinde kullanılan hristiyan ikonografisine ait devşirme malzeme oldukça ilginçtir. Üst sıradaki pencere açıklıkları menfez şeklindedir.

Mimari süsleme olarak alt sıradaki pencerelere ait sivri hafifletme kemerlerinin aynalarını dolgulayan tuğla-taş süsleme ilgi çekicidir. Hepsı birbirinden farklı olan bu süsleme grupları basit geometrik şekillerle sergilenmektedir. Yapının cephelerinin

Edirne Yıldırım Camii

